

УДК 371.123:005.336.5(477)

Лещенко Марія Петрівна

доктор педагогічних наук, професор

Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, м. Київ, Україна

Darlyngetra@gmail.com

Тимчук Лариса Іванівна

кандидат педагогічних наук

Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, м. Київ, Україна

tymchuk2014@gmail.com

РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ І МЕДІА КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧИТЕЛІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОСТОРИ

Анотація. У статті схарактеризовано зарубіжний досвід формування комплексу компетентностей, яким має володіти сучасний учитель для розвитку в учнів умінь ефективної діяльності в сучасному інформаційному просторі, виховання у них творчої взаємодії з мас-медіа, що ґрунтується на навчальних технологіях медіа педагогіки. Висвітлено застосування медіа й інформаційно-комунікаційних технологій в освіті, спрямованих на розвиток в учителів і учнів критичного сприймання інформації, здатності протистояти культурі насильства, жорстокості, надмірної сексуалізації, що нагнітається в медіа продукції, з'ясовано стратегії творчого осмислення і використання медіа у викладанні навчальних дисциплін.

Ключові слова: зарубіжний досвід; медіа педагогіка; медіа грамотність; медіа компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; медіа технології; стратегії; критичне мислення; творча взаємодія.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Освітні виклики, що виникли в результаті динамічного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій щоразу все більше актуалізують розвиток ІК-компетентностей громадян суспільства знань. Нові технології перетворення інформації, на думку зарубіжних учених, становлять як для учителів, та і для учнів не тільки джерело знань, але й одночасно створюють умови для застосування нової методології навчання й комунікації. Мультимедіа й Інтернет дозволяють трансформувати знання, моделювати віртуальну пізнавальну реальність, а також створюють умови для перевірки правильності розв'язань, їх реєстрування, систематизації й поширення.

Метою навчання є не тільки передавання знань і набуття інформаційних компетентностей, але, що не менш важливо, виховання ціннісного ставлення до мас-медіа, а найголовніше, формування творчих засад взаємодії з медіа. Сучасна людина під впливом глобалізації шукає власних ідеалів і цінностей у медіа продукції, а саме:

- взірці родинних стосунків;
- соціальні ролі;
- поведінкові стандарти.

Освітня роль медіа не обмежується лише масовим поширенням інформації, а й вказує на міжкультурні сфери, дозволяє створювати взірці культури, цінності, вчить діалогу культур й перетворенню ідей. Підкреслимо, що з одного боку, мас-медіа намагаються уніфікувати реципієнтів інформації й маніпулювати ними, а з іншого, створюють необмежений простір для індивідуального розвитку. Для того щоб

протистояти формуванню пасивного споживацького стилю життя, необхідно планово реалізувати процес виховання взаємодії з мас-медіа, що ґрунтується на відпрацьованих навчальних технологіях медіа педагогіки і застосування медіа в освіті.

Електронні медіа дозволяють розширити простір значень, впливають на стратегії їх конструювання й розуміння, пізнання реальності й позиціонування в ній людини як частини цієї реальності. Людина, завдяки розвиненим технологіям може не тільки швидко орієнтуватися в культурі, виокремлювати й усвідомлювати значення, але й ставати співтворцем культури й цінностей.

Вибір зарубіжного досвіду розвитку компетентностей учителів в сучасному інформаційному просторі як предмета дослідження зумовлений активізацією науково-педагогічної спільноти в напрямі проблем розвитку людської особистості, збереження її неповторності й унікальності, й водночас, конкурентноздатності в умовах техногенного соціуму, баченням визначальної ролі вчителя в процесах освіти й виховання. Про інтенсивність наукових розвідок окресленої проблематики свідчать багаточисленні публікації зарубіжних учених, упровадження інноваційних технологій в освітні практики, що підтверджується змістовними підручниками й посібниками з медіа педагогіки для вчителів, наявністю електронних джерел і проектів про діяльність міжнародних освітніх організацій з медіа освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження присвячені вивченню зарубіжного й українського досвіду інформатизації освіти і розвитку інформаційно-комунікаційних і медіа компетентностей висвітлено в працях вітчизняних вчених Бикова В. Ю. [1]; Жалдака М. І. [2], Запорожченко Ю. Г. [3], Капустян І. І. [4], Лещенко М. П. [4], Овчарук О. В. [6], Спіріна О. М. [7], Яцишин А. В. [8]. Питання розвитку інформаційно-комунікаційних і медіа компетентностей вітчизняних науковців Капустян І. І. [4]; Лещенко М. П. [4, 5] Овчарук О.В. [6].

Аналіз літератури показав наявність теоретико-методологічних проблем, пов'язаних із визначенням категорій інформаційно-комунікаційних і медіа компетентностей, встановленням функціональних зв'язків між ними, окресленням їх компонентної структури і характеристикою педагогічних технологій їх розвитку. З'ясована проблематика потребує вивчення й дослідження.

Мета дослідження: проаналізувати зарубіжний досвід з розвитку компетентностей учителів у сучасному інформаційному суспільстві.

1. Визначити взаємозв'язок між категоріями медіа-компетентності й інформаційно-комунікаційної компетентності.
2. Здійснити контент-аналіз медіа компетентностей польських учителів.
3. Охарактеризувати стратегії й технології зарубіжних науковців з розвитку медіа грамотності учителів і учнів у сучасному інформаційному просторі.

2. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У ході дослідження застосовувалися *теоретичні методи* — історико-педагогічний аналіз і синтез фактів, що уможливило дослідити генезу розвитку категорій медіа й інформаційно-комунікаційних компетентностей; структурний аналіз дав змогу розглянути систему компетентностей на основі їх базисних компонентів; компаративний аналіз став підґрунтям для визначення особливостей розвитку медіа й ІК-компетентностей у міжнародному освітньому просторі; метод наукової екстраполяції дозволив обґрунтувати фактори, що зумовлюють доцільність поширення зарубіжного досвіду у вітчизняну практику; *емпіричні методи* — спостереження, аналіз результатів діяльності застосовані під час досліджень, проведених в Україні й за кордоном для визначення рівня сформованості медіа й ІК-компетентностей учителів.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

З 80-х років XX століття у міжнародному освітньому просторі широкого впровадження набули технології розвитку медіа грамотності, які дають можливість людям аналізувати, оцінювати і створювати послання в широкому розмаїтті модулів, жанрів і форм. Цілеспрямоване передавання учням досвіду творчої взаємодії з мас-медіа стало головним завданням медіа педагогіки, що входить до інваріантного компоненту професійної педагогічної освіти, а відповідно уміння грамотно сприймати інформацію з масмедійних і мультимедійних джерел формуються в учнів інтегровано під час викладання практично всіх дисциплін, а також у ході спеціальних курсів, спеціально організованих занять, дослідницьких проектів, які реалізуються на всіх ланках неперервної освіти, починаючи від дошкільних інституцій [5, с. 163].

Стрімкий розвиток ІКТ, виникнення і поширення Інтернету, хмарних технологій у кінці XX – на початку XXI століття докорінно змінили масмедійну реальність паперових, радіо-, телеінформаційних носіїв на інформаційний кібернетичний простір, створивши в ньому безпрецедентні можливості щодо поширення й сприймання інформації і впливу на реципієнтів. У зв'язку з цим актуалізувалася проблема розвитку медіа компетентності, яка передбачає інтерполяцію умінь критично сприймати інформацію, творчо перетворювати її, застосовуючи комунікаційно-технологічні вміння. У зарубіжних джерелах поняття медіа компетентності вживається часто як синонімічне до категорії інформаційно-комунікаційної компетентності. Водночас медіа компетентність застосовується в характеристиці взаємодії реципієнта з інформаційними джерелами на паперових та інших носіях без використання ІКТ (газети, журнали, книжки, фотографії, картини тощо), а категорія інформаційно-комунікаційної компетентності найчастіше вживається за умови, коли інформація передається за допомогою технологічних джерел.

У країнах Євросоюзу медіа компетентності визначають як мета-компетентності, тобто ті, що проникають в усі сфери життя — професійні, загально професійні й поза професійні, які можуть визначати спільний методологічний підхід у процесі навчання учителів, зокрема, тоді коли інтегруються технології інформаційні і комунікаційні. Якщо, наприклад, учителі готуються до навчання двох предметів «Медіа освіта» й «Інформаційні технології» (або «Інформатика») виникає потреба окремого трактування медіа компетентностей і компетентностей інформаційних. За наявності ж процесу інтеграції медіаосвіти й інформатики вчитель буде одночасно компетентним у медіа освіті й у використанні ІК-технологій.

Зауважимо, що польський досвід розвитку ІК-компетентностей учителів, маючи національну неповторність, водночас характеризується значним впливом зарубіжних освітніх теорій і практик, перш за все, американської, що підтверджується значною кількістю перекладених на польську мову англійських джерел, а також цитуванням польськими науковцями праць американських учених. Для українських дослідників особливий інтерес становлять підходи польських учених до розвитку медіа компетентностей учителів з огляду на близькість соціально-політичних і культурних передумов становлення й удосконалення демократичних, гуманістично-спрямованих систем освіти.

Медіа компетентність польські дослідники розуміють як гармонійне поєднання знання, розуміння, оцінювання й цільового використання медіа засобів, які створюють інформаційні комунікати, їх фіксують й передають за допомогою технологій [14, с. 33].

Розвиток медіа компетентностей учителів охоплює формування передусім таких компетентностей:

- ✓ компетентності з теорії використання медіа;

- ✓ компетентності в контексті мови й медіа комунікацій;
- ✓ компетентності вибору й аналізу медіа комунікатив;
- ✓ компетентності до творення медіа комунікатив.

Компетентності з теорії використання медіа включають:

- знання понять і процесів медіа комунікації;
- розуміння видів і форм комунікатив;
- уміння інтерпретувати значення інформаційного повідомлення в цивілізаційному і культурологічному аспектах;
- розуміння впливу медіа на різні аспекти життя;
- уміння аналізувати історичні зміни, що стосуються до розвитку книжки, преси, фотографії, плакату, реклами, радіо, фільму, телебачення, Інтернету, а також усвідомлення впливу на цей процес ІТ-технологій.

Компетентності в аспекті медіа-мови і комунікації включають:

- знання елементів мови в довільних формах комунікації;
- знання й уміння характеризувати різні форми переказу інформації (словесні, образотворчі, звукові, аудіовізуальні й мультимедійні, а також дотичні носії інформаційного переказу);
- знання основ і засад композиції образотворення (наприклад, фотографічного і кінематографічного);
- уміння інтерпретувати й з'ясувати зміст фантастичних образів і сцен, створених за допомогою анімації та інших спеціальних технік;
- знання основ моделювання й технік безпосередньої і медіа комунікації;
- уміння інтерпретувати невербальні інформаційні повідомлення (наприклад, знак, символ, міміка, жест, мова тіла, зовнішній вигляд) у категоріях словесних інтонаційно забарвлених комунікатив, створюючи через ці чинники своєрідну атмосферу;
- уміння аналізувати довільні культурологічні тексти, зокрема, медіа повідомлення з точки зору процесу комунікації й інформаційних контекстів;
- здатність застосовувати на практиці вибрані техніки медіа комунікації.

Компетентності в контексті вибору й аналізу медіа комунікатив включають:

- усвідомлення і здатність прочитання психологічних механізмів впливу медіа на реципієнтів;
- усвідомлення і здатність пояснення методів впливу, що застосовуються в медіа;
- здатність оцінювання психічних і виховних загроз, що виникають за неконтрольованих контактів із медіа, наприклад, сцени насильства, агресії у фільмах, комп'ютерних іграх та ін.;
- уміння і здатність контролювати взаємодію з медіа для запобігання перевантажень й узалежнень;
- здатність й уміння оцінювати вплив медіа на розвиток особистості, на формування позиції сучасної людини у сфері створення авторитетів й еталонів раціональної й нераціональної поведінки;
- здатність й уміння характеризувати роль і функції реклами, зокрема у контексті її впливу;
- уміння аналізувати і порівнювати інформацію, точки зору, приховані позиції, представлені у інформаційних, публіцистичних та документальних програмах;
- здатність відрізнити і пояснювати віртуальне й реальне в різних медіа комунікатах;

- уміння оцінювати, аналізувати й описувати різні цінності, а також багатозначність медіа повідомлень.

Компетентності щодо використання медіа включають:

- уміння розуміти й характеризувати роль медіа — друкованих, радіо, телебачення, кінематографу, Інтернету як джерел знань і формування вмінь застосовувати їх;
- знання методів і засобів знаходження інформації в медіа, використовуючи різні інструкції й матеріали;
- уміння класифікувати й оцінювати інформацію, зокрема в ситуаціях її великого обсягу;
- здатність розпізнавати вид і характер повідомлення з огляду на адресата й цінність застосування, наприклад, інформація з книжки, преси, радіо, телебачення, фільму, Інтернету;
- здатність формулювати власне судження з приводу окресленої тематики на основі використання медіа повідомлень як джерела інформації й різних точок зору;
- здатність у різних завданнях медіа управління реєструвати, перетворювати й створювати доступ до медіа комунікатів;
- здатність до користування з різноманітних інформаційних джерел різноманітних видавництв, зокрема з пропозицій електронних медіа видавництв.

Компетентності щодо творення медіа комунікатів включають:

- володіння літературною мовою, а також мовою тіла, уміння презентувати себе перед мікрофоном, відеокамерою;
- оволодіння початковими знаннями про процеси творення різних медіа форм (наприклад, у пресі, радіо, телебаченні, фільмах, Інтернеті);
- уміння прочитання й аналізу, а також самостійного опрацювання різних форм графічної презентації;
- уміння читати, аналізувати висловлювання й висновки стосовно рецензій на медіа комунікати, а також здатність їх самостійного рецензування;
- здатність аналізу простих медіа комунікатів: фотографічних, радіо, фільмових, гіпертекстових, мультимедійних;
- здатність здійснювати простий монтаж медіа матеріалів — фотографій, звуку, фільму — за використання ІК-технологій;
- уміння створювати й демонструвати мультимедійні презентації, що поєднують текстові, образні, звукові й кіноматеріали відповідно до перцептивних можливостей реципієнтів, чисельності групи й розмірів аудиторії;
- уміння і здатності створювати й передавати інформаційні комунікати на мультимедійних Інтернет сторінках [www](#) [14, с. 32–33; 17, с. 214–217].

Учитель як представник інформаційної спільноти стоїть перед альтернативою виконання нових особистих ролей або альтернативою вибору варіантів поведінки в мережі й контролю за власними діями в ній, що пов'язано з окресленими компетентностями. Важлими також є уміння, які розширюють межі компетентностей учителя:

- участь у створенні мережної спільноти в процесі мережної комунікації, зокрема побудова структур мережних взаємозв'язків і контактів, за допомогою яких розв'язуються різні проблеми, але інколи виникають дискусії, конфлікти, утруднення в ході вироблення спільної думки;

- опанування умінь грамотно вимовляти текст, що вимагає чіткості й правильності вимови, вміння реагувати на питання, проводити діалог, а також виробляти індивідуальний підхід, позбавляючись стереотипів і формалізованої поведінки;
- дотримання сфери приватності, тобто в процесі інтеркомунікації контролювати емоції, почуття й висловлення, щоб не перетнути межі приватного простору особистості;
- акцентування на створенні образної презентації, що призводить до виникнення відчутних особистих і соціальних реакцій;
- робота над собою в постійно змінних умовах медіа комунікації;
- вивчення нових інформаційних технологій і їх застосування в аспекті потреб, можливостей і чинників реципієнтів і креаторів інформаційних повідомлень [17, 217–218].

Польські дослідники й діячі освіти щодо набуття медіа компетентностей учителями прийшли до висновку, що відповідно до програм підготовки теорією використання медіа володіють учителі гуманітарних дисциплін, а інформаційно-комунікаційними технологіями — учителі інформатики. Для розвитку інформаційно-технологічної компетентності було вирішено доповнити зміст професійної підготовки вчителів гуманітарних дисциплін інформаційно-комунікаційними технологіями, а зміст професійної підготовки вчителів інформатики — спеціальними курсами медіа грамотності, у змісті професійної підготовки вчителів природничо-математичних і мистецьких дисциплін розширити знання з медіа грамотності й інформаційно-комунікаційних технологій.

У літературі, присвяченій проблематиці інформаційних технологій, можна знайти значну кількість дефініцій, що описують різні аспекти зазначеної категорії. Поняття «інформаційна технологія», «інформаційно-комунікаційна технологія» часто вживаються як синонімічні. Інформаційна технологія (ІТ) визначається як набір технологічних засобів (комп'ютери і комп'ютерні мережі), інструментарію (програмування), що використовуються в процесі комунікації й слугують всебічному використанню інформації [13].

Зарубіжні вчені підкреслюють, що впровадження ІТ до освітньої системи вимагає опрацювання нової методики навчання, нових інтелектуальних і концептуальних підходів до розв'язання проблем формування компетентностей, а також системного трактування цілісного навчального процесу. Інформаційна технологія одночасно поєднує застосування інформатики з новими техніками комунікації. У контексті змісту ця категорія охоплює інформацію, комп'ютери, інформатику й комунікацію, завдяки чому можливі такі феномени:

- вплив на реципієнтів, створення і використання медіа комунікатів (у тому числі мультимедійних);
- соціальна комунікація за допомогою інформаційних медіа;
- соціальні й етичні дії людини у сфері ІТ;
- аналіз і синтез інформації (перетворення, відбір, створення об'єднаного образу з елементів розміщених у різних просторах);
- використання методів і засобів інформатики;
- безпека систем і даних [13].

Розглянутий зміст інформаційних і медіа компетентностей вказує на їх зв'язок з інноватикою й творчими засадами. Людина в медіа світі не позбавлена суперечностей. З одного боку, вона може бути нон-конформістом, який мислить незалежно, створює власне бачення світу і є художником власного образу реальності, яким ділиться з іншими, а з другого боку, – особистістю, яка болісно підлягає змінам, пресингу та

впливу глобальної інтернетної спільноти. Така роль медіа дозволяє виробити консенсус і критичні підходи до оцінювання власних суджень, що одночасно сприяє розвитку творчості.

На сучасному етапі залишається актуальною проблема розвитку медіа грамотності вчителів і учнів. Якщо говорити про тенденції розвитку медіа педагогіки як навчальної дисципліни у неперервній професійній освіті вчителів, то необхідно зазначити збагачення її контенту досвідом педагогів з англомовного науково-педагогічного простору (Австралія, Велика Британія, Канада, США), реалізацію принципів інтерактивності й методичної спрямованості у викладенні навчального матеріалу і, водночас, традиційності щодо окреслення актуальної проблематики: стратегії розвитку критичного мислення, виховання сумнівів, пошуку множинних розв'язань проблеми, розвитку естетичного плюралізму, образотворення в інформаційному просторі, а також технології сексуального виховання, протистояння культу насильства й жорстокості [9].

Підкреслимо, що необхідною умовою для оволодіння технологіями медіа грамотності є особистісне ставлення вчителя до інформаційної продукції, його відкритість до співпраці з учнями, оскільки більшість учнів, приходить до класу з інформаційним досвідом, котрий ширший і багатший за вчительський. Тому так важливо, щоб учителі вчилися досліджувати інформаційний простір разом з учнями.

Серед рекомендованих учителям технологій доцільно виділити універсальні та специфічні. Важливим завданням учителя є розкриття причин популярності тих чи інших засобів масової інформації і їх впливу на емоційно-інтелектуальну сферу реципієнтів. Учитель у процесі пошуково-дослідницької роботи у ході збирання даних з наукових, періодичних та Інтернет джерел, статистичних збірників, у процесі анкетування, опитування, спілкування з професійними працівниками мас-медіа викристалізовує свою позицію, обґрунтовані твердження й аргументовані висновки, які допомагають дати раціональну оцінку щодо істинності чи хибності запропонованої інформації. Цьому процесу покликана допомогти стратегія розвитку критичного мислення.

Рівень сформованості оціночних умінь рекомендується визначати на основі таких критеріїв:

- встановлення відмінностей між достовірними фактами й зробленими заявами;
- визначення надійності джерела;
- з'ясування точності заяви;
- розрізнення обґрунтованих і необґрунтованих тверджень;
- знаходження сумнівних, необ'єктивних матеріалів;
- ідентифікація доведених і недоведених припущень, перевірених і неперевірених гіпотез;
- розпізнавання логічних протиріч;
- визначення переконливості доведення [11, 15].

Покладена в основу розвитку медіа компетентності, ця технологія стає дієвим засобом формування критичного мислення педагога, виховання у нього здатності оцінити логіко-естетичні якості поданої інформації. Поряд із цим учителів націлюють на виконання семіотичних вправ, які дають ключ до з'ясування виражальних засобів різних інформаційних джерел, розшифровують закодований у художніх образах зміст.

Кожне комунікаційне джерело рекомендують вивчати за таким планом:

- які техніко-фізіологічні особливості інформаційного впливу на людину?;
- коли, як і ким був винайдений засіб інформації?;
- як розширились сфери його використання (соціальні, економічні, політичні)?;

- хто виступає основним споживачем інформаційної продукції?;
- які є традиційні способи комунікації, як вони розкриваються в сучасних умовах?;
- які характерні обмеження має інформаційне джерело і як розширюються його експресивні засоби?;
- які типові особливості впливу інформаційного джерела на особистість?;
- як реципієнти інформації впливають на зміст, методи і формування комунікації?;
- чи існує зв'язок між різними засобами масової інформації і даним комунікаційним джерелом? [11, 17].

Характерною особливістю професійної підготовки вчителів до викладання основ медіа грамотності є прищеплення навичок не тільки критично сприймати комунікаційний матеріал, але й збагачуватися досвідом творчої діяльності, тобто відбувається процес формування умінь «творити образний світ за допомогою комунікаційних джерел». Такий підхід ґрунтується на твердженні про необхідність творчого залучення учнів до виготовлення інформаційної продукції як обов'язкового етапу в процесі формування медіа грамотності й інформаційно-комунікаційної компетентності.

У викладанні основ медіа грамотності важливе місце посідає інтеграційний принцип навчання. Комплексний підхід у ході викладання англійської мови й інформаційної грамотності реалізується на основі цільового принципу міжпредметних зв'язків. До спільних цілей об'єднуючого характеру належить естетичне виховання, мовний розвиток, вивчення художніх жанрів, критичний аналіз текстів. Інтеграція здійснюється у процесі порівняння кінематографічної і літературної версії твору. У ході написання сценаріїв фільмів на основі прочитаних прозових і поетичних текстів, а також самостійно розроблених сюжетів. Вивчення унікальних способів кодування й інтерпретації реального світу різними комунікаційними джерелами створює умови для глибшого вивчення сутності навчальної проблеми.

Стимулюючий вплив мас-медіа у вивченні історії особливо помітний під час використання художніх, документальних фільмів або їх фрагментів, створенні власних мультимедійних комунікатів про історичні події або постаті. Доцільною вважається технологія розвитку критичного мислення, оскільки вона дає можливість з'ясувати точку зору автора сюжету, порівняти протилежні позиції й сформулювати власне судження.

Під час вивчення географії використання різних мас-медіа (зокрема, теле-, відеопрограм) дає унікальну можливість побувати у різноманітних точках планети. Проте увагу вчителів слід звертати на формування часом хибних уявлень під час перегляду художніх фільмів, популярних телесеріалів про політичний устрій, культурний, економічний розвиток держави. З метою корекції хибного сприймання рекомендується давати такі завдання:

- порівняти художній образ, створений телесеріалами, з реальним соціально-економічним станом міст;
- вивчити рекламні фільми-подорожі, розроблені на замовлення індустрії відпочинку й розваг і з'ясувати, які характеристики цих місць залишилися поза кадром і чому?;
- розглянути фотоальбоми, знімки до яких були підібрані відповідними інституціями на державне замовлення (живописні пейзажі, вражаючі хмарочоси, велетенські шахти, землеволодіння фермерів, цікаві сцени життя аборигенів) й запропонувати учням підібрати знімки до фотоальбому, у якому відображені інші аспекти життя регіону [11, с. 86–87].

Учитель математики повинен володіти методикою використання статистичної обробки даних (встановлення рейтингу програм, достовірності цифрових даних і т. д.). Уміння інтегрувати отримані результати потребують спеціальних знань з теорії множин, побудови графіків функцій і функціонального аналізу. У викладанні фізики, хімії можливе широке використання науково-популярних передач, документальних фільмів освітніх каналів, практичних робіт-симуляцій, що у великій кількості представлені в Інтернет мережі [11, с. 57]. Критичний аналіз запропонованих матеріалів особливо доцільний у дослідженні екологічних проблем, пов'язаних з використанням наукових досягнень у природному середовищі. Застосування сучасних технічних засобів дозволяє вчителям і учням проводити зйомки різних технологічних процесів, лабораторних досліджень у місцевих установах, промислових підприємствах. Отже, медіа комунікати стають засобом до активного поглиблення знань, а не лише відіграють роль додаткового джерела інформації.

Привертає увагу естетично-креативне підґрунтя створення і функціонування різних комунікаційних джерел. Викладачів націлюють на розкриття вагомих функціональних можливостей креативно-образної інформаційної продукції, що допомагає розкриттю різних аспектів таких проблем:

- характеристика інформації як продукту творчої діяльності;
- специфіка відображення реальності;
- особливості впливу на реципієнта;
- комерційне застосування джерел мас-медіа;
- ідеологічний, політичний і соціальний характер матеріалів;
- відповідність формі й змісту інформаційної продукції.

Послідовний розгляд усіх цих питань сприяє створенню уявлення про унікальну естетичну сутність інформаційно-комунікаційного джерела. Під час вивчення цих джерел головне завдання вбачається у вихованні «мудрого споживача» інформації. З цією метою вчителям радять оволодівати стратегіями виховання сумнівів, пошуку множинних розв'язань проблеми, розвитку естетичного плюралізму у сприйманні інформації з різних Інтернет джерел, популярних передач, шоу, музичних програм, надрукованих матеріалів тощо.

Для підсилення процесу усвідомленого сприймання інформаційної продукції практикуються творчі завдання. Учні, виконуючи ролі, запропоновані учителем (продюсера, режисера, сценариста, кореспондента і т. п.), проникають у сутність інформаційно-комунікаційних технологій. Завершальним етапом у ході виховання медіа грамотності виступає формування умінь давати естетичну оцінку побаченому, почутому чи прочитаному матеріалу, ідентифікація його вартісності за шкалою загальнолюдських цінностей між граничними категоріями «прекрасного» і «потворного».

Привертають увагу технології декодації змісту, цінностей, естетичних якостей інформаційної продукції. Для їх реалізації учитель спочатку має сам переглянути медіа комунікати, а потім запропонувати переглянути учням і відібрати кілька для подальшого аналізу. Найкращим методом, що стимулює обговорення медіа продукції, є ідентифікація учнями основних візуальних образів, які варто записати на дошці. Отже, клас зможе розглянути різноманітні комунікативні рівні медіа комунікатів. Одночасно цей підхід не тільки запобігає висловленню критичних фраз «мені це не подобається», «це я ненавиджу», котрі, як правило, мають демагогічний характер, а й націлює на вдумливий аналіз побаченого. Аналогічному вивченню підлягає і текст з точки зору його логічності, осмисленості.

Наступним кроком є вивчення експресивних можливостей поєднання аудіо і відео засобів, значення кольору, світла, перспективи під час виготовлення медіа комунікатів.

Не повинні залишатися поза увагою характер висвітлених жіночих і чоловічих образів, постановка політичних проблем, ставлення до культу насильства тощо. Особливий акцент при цьому робиться на з'ясуванні прийомів оспівування сильного характеру, сексуальної привабливості, або, навпаки, засобам негативації названих аспектів. Вагоме значення надається формуванню уявлень про «новизну», креативність матеріалу (тема й візуальна інтерпретація). Проведення дискусій сприяє розвитку естетично-креативних суджень щодо змісту й художньої цінності медіа комунікатів. У процесі висловлення власних думок про переглянутий медіа комунікат учитель заохочує до використання таких антитетичних кліше: змістовний — розпливчатий, сюжетний — абстрактний, яскравий — невиразний.

Учителі пропонують учням завдання класифікувати фрагменти переглянутих декількох медіа комунікатів за такими критеріями:

- відеофрагменти, котрі пропагують ту систему цінностей, що неприйнятна для мене особисто;
- відеофрагменти, які декларують цінності, котрі поділяю і я;
- відеофрагменти, що відрізняються високим художнім рівнем і новаторським використанням знімальних і демонстраційних технік;
- відеофрагменти, що становлять заштамповані підходи.

Учителі також пропонують учням знайти медіа комунікати (відеозаписи), котрі є, на їхню думку, привабливими за своїми ознаками. Діти повинні пояснити, якими критеріями вони керувалися у виборі того чи іншого медіа комунікату (оригінальність, популярність, новизна та ін.), з'ясувати причини такого явища.

Найважливішою сферою технологій медіа грамотності є проблема сексуального виховання. Сексуальність визначається як «соціальна конструкція, котра активно презентується засобами масової інформації» [11, с. 197]. Учителів орієнтують, віддаючи належне позитивним зразкам, на протистояння деконструктивного впливу негативних стереотипів жінок і чоловіків, котрі моделюють неприйнятну для підлітків модель поведінки. Запобігання руйнуючому ефекту проникнення насильства в секс становить окрему серйозну виховну проблему. У таких умовах головною метою сексуального виховання є реалізація альтернативної презентації сексуальності як природної й органічної складової частини людських взаємин.

На першому етапі рекомендується розв'язати міф про сексуальність як щось надприродне, таємниче явище. Учні мають зрозуміти, що існує своєрідна «політика краси з притаманними їй пастками й западнями, обходити й уникати яких необхідно навчитись кожному» [11, с. 198]. З цією метою вчителям радять організувати з учнями дослідницьку роботу, котра через практичний досвід формує уявлення про соціальний та історичний характер еталону людської краси:

- дослідити, яким був ідеал жіночої краси у стародавні часи і як він змінювався з плином часу. Аргументацію отриманих умовиводів здійснювати за допомогою відібраних медіа комунікатів (репродукцій, журнальних ілюстрацій, фото, слайдів, матеріалів з Інтернет джерел та ін.);
- провести аналогічне попередньому дослідження стосовно ідеалу чоловічої краси (ідеал чоловічої краси у стародавні часи, як він змінювався і його порівняння з сучасним чоловічим еталоном краси);
- з'ясувати суть поняття «мода на красу», поступово даючи відповіді на такі запитання: «Хто диктує моду?», «Як мода відображає ступінь реальної влади, котру мають у суспільстві чоловік і жінка?», «Що потрібно робити жінці (чоловіку), щоб відповідати сучасній моді, і чи потрібно це?»;
- поділити аудиторію на невеликі групи й дати завдання, розглянути по черзі журнали для жінок і чоловіків, скласти списки слів і словосполучень, котрі

найбільш влучно характеризують жіночі й чоловічі образи, запропонувати порівняти ці списки. Цей вид роботи виступає діагностикою тієї емоційної реакції, що виникає в учнів на переглянуту продукцію. Тому так важливо не гальмувати ширшу реакцію вихованців, стимулювати їх відверті висловлювання [11, с. 198].

Технологія моделювання образу досконалого тіла націлена на розкриття принципів створення прекрасного іміджу. Для її реалізації потрібні фотографії жінки і чоловіка топ-моделей. Послідовно розглядаючи кожну фотографію, учні повинні заповнити таблицю. Перша колонка містить назви частин тіла (волосся, очі, ніс, шкіра, нігті тощо), друга характеризує домінуюче враження, яке ця частина тіла справляє на глядача; у третій колонці вказуються використані для отримання такого ефекту матеріали, а в четвертій — операційні технології, котрі сприяли досягненню результату, наприклад (див. табл. 1).

Таблиця 1

Технологія моделювання образу досконалого тіла

Частини тіла	Враження	Використані матеріали	Технології
Волосся	Прекрасно блищить	Засоби для волосся (лак)	Спеціально підібране освітлення створює своєрідний блиск волосся і надає йому живого, реального вигляду

Після заповнення таблиці учні мають відповісти на такі запитання:

- Що ви дізналися про технології створення краси?
- Чи збігаються якості моделі з цінностями споживача?
- Чим відрізняється наповнення таблиць для жіночих і чоловічих моделей?
- Як домінуючі модельні стереотипи впливають на самооцінку жінки, чоловіка?

Ефективним вважають проведення дискусії, особливо серед дівчаток-підлітків, про зворотній бік «влади краси», що широко рекламується в засобах масової інформації. Учителю рекомендують виходити з того, що кожна дівчинка, як правило, отримує задоволення від вибору одягу, його фасону, зачіски, нанесення макіяжу тощо. Молода особистість робить це з метою проявити себе як позитивну індивідуальність, але, живучи в суспільстві, де пропагується накопичення матеріальних благ і споживацький спосіб життя, саме підлітки стають предметом особливої експлуатації індустрією краси. Перед проведенням дискусії вчитель пропонує провести дослідження, у якому здійснити порівняльний аналіз зовнішності різних суперзірок (М. Монро, Б. Бардо, Т. Круз, Ш. Коннері та ін.). Предметом дискусії є положення про те, як загальній аудиторії глядачів нав'язуються певні стереотипи жіночої і чоловічої краси.

Зарубіжні дослідники визначають жорстокість як «культурний стиль, а не внутрішній безконтрольний імпульс, що отримав значний розвиток за допомогою засобів масової інформації» [11, с. 207]. Ключовою проблемою, яка має лежати в центрі уваги вчителів, є «розкриття перед молодими вихованцями способів формування у свідомості такого образу, який часто поєднується з могутністю, владою, задоволенням, набуваючи при цьому природних рис» [11, с. 208]. Педагогу рекомендують спрямувати свої дії на те, щоб перешкодити бездумному сприйманню культури, а натомість стимулювати критичні запитання, судження, позиції вихованців.

На першій фазі радять знайти учнів з альтернативними трактуваннями цієї проблеми. На розгляд школярів виноситься таке визначення жорстокості: «зовнішнє

вираження фізичної сили із застосуванням зброї чи без неї, яке приводить до дій особистості під страхом бути пораненою чи вбитою» [11, с. 209]. Аргументацію власних думок радять здійснювати за допомогою прикладів медіа комунікатів.

Наступним кроком стає робота, націлена на порівняння «узаконеної» жорстокості у різних видах спорту (бокс, боротьба, види деяких силових єдиноборств) зі спонтанними її проявами. Доречним є завдання порівняти почуття, емоції, переживання учнів під час насильницьких дій, у які вони були втягнуті, з презентацією жорстокості у фільмах чи телесеріалах.

З метою підкреслення нереальності, міфічності насильницьких сцен, їх надуманості вчителям радять проводити дослідження життєвості пропонованого у вибраному бойовику сюжету, зокрема, учням ставиться запитання: «Чи насправді жертва насильницької дії могла так швидко відновити власний фізичний та психічний потенціал, щоб продовжити детективне розслідування?». Під час висловлення відповідей педагог використовує свої знання з анатомії, медицини. А для більш ефективного проведення таких досліджень до участі запрошують фахівців у галузі медицини, психології, криміналістики.

Важливим є знешкодження негативного впливу мультиплікаційних фільмів, які містять насильницькі сцени. Для вчителя дуже важливо вміти діагностувати реакцію вихованців на жорстокість, послідовно поставивши такі запитання:

- Які почуття викликає насильство у Вашій душі?
- Якого рівня жорстокість ви вважаєте допустимою в мультфільмах?
- Визначте кількість насильницьких сцен за 1 хвилину його демонстрації?
- Вивчіть, яку реакцію викликає насильство, що демонструється з екрану, на неповнолітніх членів вашої родини? [11, с. 211].

Для того, щоб виховати естетичний смак до високохудожніх творів, у яких сцени насильства зображені через призму загальнолюдських цінностей, плідними вважаються методики зіставлення, презентації одного й того ж злочину в класичному варіанті й у насильницько-культурному стилі. Наприклад, здійснити порівняльний аналіз сцен жорстокості у драмі Шекспіра «Леді Макбет» і бойовику «Чарівна вбивця».

Для розуміння прийомів формування масової свідомості щодо оцінки насильства у різних сферах (політичній, спортивній, художній) спеціальну роботу проводять для виховання умінь визначати, з якої точки зору подається інформація, тому що заміна однієї суб'єктивної системи сприймання на іншу веде до зміни оцінок подій. А завершальною фазою є реалізація проекту, щодо вивчення масштабів насильницької термінології у різних засобах масової інформації. Учням дається завдання відібрати інформаційні повідомлення з різних джерел, у котрих завуальовано або відкрито трактується сучасний світ, як місце домінуючої жорстокості (воєнні конфлікти, кримінальні злочини, терор і т. д.).

Окремому вивченню піддаються реклами такого зразка: «Ліки врятують вас і знищать больові симптоми», «Напій убиває нудьгу» [11, с. 210]. Висновок, до якого мають прийти учні, полягає у розумінні однобічності, примітивності насильницько-культурного стилю, котрий випинає, гіперболізує негативні сторони навколишньої дійсності, позбавляючи її гармонійної багатогранності. Оволодівши технологіями інформаційної грамотності, учитель навчає учнів орієнтуватися в інформаційному потоці, формує у них естетичний смак відповідно до гуманістичних принципів і загальнолюдських пріоритетів.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У інформаційному суспільстві інформація трактується як стратегічне багатство, теоретичне знання, що водночас стає джерелом інновації. Завдяки розвиненим інформаційним технологіям поширення інформації відбувається надзвичайно швидко. До важливих проблем інформаційного суспільства зарубіжні науковці відносять: бурхливий приріст інформації, її поширення, контроль за нею, її роль як джерела знань. Міжнародні дослідження вказують на істотне значення технологічного розвитку в процесах перетворення, збереження, створенні умов доступу і передавання даних. Діяльнісний постулат концентрується на уможливленні для реципієнтів повсюдного доступу до Інтернет (on-line) технологій, а також на формуванні умінь користуватися ними. Інформаційні технології повинні відігравати ключову роль у пропагуванні гуманістичних ідей і формувати відповідні компетентності сучасної людини. Одночасно підкреслюється, що розвиток освітніх систем відбувається учителями освіченими, компетентними і творчими.

Для українського освітнього простору на сучасному етапі залишається актуальною проблема розвитку медіа грамотності й ІК-компетентності вчителів і учнів. Якщо говорити про магістральні напрями розвитку медіа освіти, то необхідно окреслити такі особливо значущі сфери:

- уведення до змісту неперервної професійної освіти вчителів медіа-педагогіки як навчальної дисципліни, збагативши її контент надбаннями педагогів світового науково-педагогічного простору (Австралія, Велика Британія, Канада, США, Польща та ін.);
- реалізація у навчальному процесі стратегій протистояння культу насильства й жорстокості, надмірної сексуалізації, що нав'язуються сучасними мас-медіа, застосування стратегій розвитку критичного мислення, виховання сумнівів, пошуку множинних розв'язань проблеми, розвитку естетичного плюралізму, творчості й образотворення в інформаційному просторі;
- здійснювати моніторинг сформованості медіа та ІК-компетентностей учителів і учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : монографія / В. Ю. Биков. — К. : Атіка, 2009. — 684 с.
2. Жалдак М. І. Система підготовки вчителя до використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчальному процесі / М. І. Жалдак // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: збірник наукових праць / Міністерство освіти і науки України, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. — К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. — Вип. 11(18). — С. 3–18.
3. Запорожченко Ю. Г. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у початковій освіті зарубіжжя як нова вимога сучасності / Запорожченко Ю. Г. // Педагогічна компаративістика – 2011 : компаративістські підходи підтримки та розвитку обдарованості (Частина 1) : матеріали наук.-практ. семінару (Київ, 6 червня 2011р.). — К. : «Інформаційні системи». — С. 180–187
4. Лещенко М. П. Информатизация непрерывного педагогического образования в Швеции [Електронний ресурс] / М. П. Лещенко., И. И. Капустян // Международный журнал «Образовательные технологии и общество». — 2013. — № 1. — С. 800–845. — http://ifets.ieee.org/russian/periodical/V_161_2013EE.html. — 11.11.2013.
5. Лещенко М. Зарубіжні технології підготовки вчителів до естетичного виховання — [2-ге вид., доп.]. — К., 1996. — 192 с.
6. Овчарук О. В. Розвиток інформаційно-комунікаційних компетентностей учнів засобами ІКТ [Електронний ресурс] / Овчарук Оксана Василівна // Інформаційні технології і засоби навчання. —

2012. — Том 32. — № 6 (12). — 16 с. — Режим доступу : <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/757/567#.Uq-RFdJdXKM>.
7. Спірін О. М. Інформаційно-комунікаційні та інформативні компетентності як компоненти системи професійно-спеціалізованих компетентностей вчителя інформатики [Електронний ресурс] / Спірін Олег Михайлович // Інформаційні технології і засоби навчання. — 2009. — №5 (13). — 16 с. — Режим доступу : <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/viewFile/183/169>.
  8. Яцишин А. В. Місце і роль мережі електронних бібліотек установ НАПН України в науково-освітньому просторі [Електронний ресурс] / Яцишин Анна Володимирівна // Інформаційні технології і засоби навчання. — 2013. — Том 33, № 1. Режим доступу : <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/791#.Uq95ZJdXKM>.
  9. Friesem J. Media Literacy in the K-12 Classroom (2012) // Journal of Media Literacy Education 5; 2 (2013), P. 395–396 [Available online at www.jmle.org].
  10. Gajda J., Juszczak S., Siemieniecki B., Wenta K. Edukacja medialna. — Multymedialna Biblioteka Pedagogiczna; Uniwersytet M. Kopernika. — Wydawnictwo Adam Marszalek. — 2002. — 406 s.
  11. Media Literacy. — Ministry of Education. — Ontario, 1989. — 232 p.
  12. Necka E. Trening tworczości. Podrechnik dla psychologów, pedagogów i nauczycieli. — Krakow : Impuls, 1998. — 397 s.
  13. Pedagogika medialna / red. n. B. Siemieniecki. — Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2007. — 271 s.
  14. Strykowski W. Media i edukacja medialna w tworzeniu wspolczesnego społeczeństwa // Media edukacja w dobie integracji. — Wyd.eMPI. — Poznan, 2002. — S. 12–33.
  15. Siemieniecka D. Technologia informacyjna a tworczość // Pedagogika medialna. — Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2007. — S. 211–218.
  16. Szmidt K. Pedagogika tworczości. — Pedagogika GWP, Gdansk, 2007. — 423 s.
  17. Wenta K. Kwalifikacje nauczycieli edukacji medialnej i informatycznej // Pedagogika medialna. — Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2007. — S. 211–218.

Матеріал надійшов до редакції 29.11.2013 р.

РАЗВИТИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ И МЕДИА КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧИТЕЛЕЙ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Лешенко Мария Петровна

доктор педагогических наук, профессор

Институт информационных технологий и средств обучения НАПН Украины, г. Киев, Украина

darlyngpetra@gmail.com

Тимчук Лариса Ивановна

кандидат педагогических наук

Институт информационных технологий и средств обучения НАПН Украины, г. Киев, Украина

tymchuk2014@gmail.com

Аннотация. В статье охарактеризован зарубежный опыт формирования комплекса компетенций, которыми должен владеть современный учитель для развития умений учащихся эффективно действовать в современном информационном пространстве, воспитание у них творческого взаимодействия с массмедиа, основанной на учебных технологиях медиа педагогики. Освещено применение в образовании медиа и информационно-коммуникационных технологий, направленных на развитие в учителей и учащихся критического восприятия информации, способности противостоять культуре насилия, жестокости, чрезмерной сексуализации, нагнетаемого в медиа продукции, выявлены стратегии творческого осмысления и использования медиа в преподавании учебных дисциплин.

Ключевые слова: зарубежный опыт; медиа педагогика; медиа грамотность; медиа компетентность; информационно-коммуникационная компетентность; медиа технологии; стратегии; критическое мышление; творческое взаимодействие.

DEVELOPMENT OF TEACHERS' INFORMATION AND COMMUNICATION AND MEDIA COMPETENCES IN THE INTERNATIONAL PEDAGOGICAL SPACE

Mariya P. Leshchenko

doctor of pedagogical sciences, professor
Institute of Information Technologies and Learning Tools of NAPS of Ukraine, Kyiv, Ukraine
darlyngpetra@gmail.com

Larysa I. Tymchuk

PhD (pedagogical sciences)
Institute of Information Technologies and Learning Tools of NAPS of Ukraine, Kyiv, Ukraine
tymchuk2014@gmail.com

Abstract. The article describes the international experience of the complex of competences formation which every modern teacher must possess to develop the students' skills of effective activity in information environment, to bring them to creative interaction with mass media, based on educational technologies of media pedagogy. It is lighted the use of media and information and communication technologies in education, aimed at teachers' and students' critical perception development, their ability to resist the cult of violence, brutality, excessive sexualization forced by media production. The strategies of creative interpretation and use of media in teaching activity are identified.

Keywords: international experience; media education; media literacy; media competence; information and communication competence; media technologies; strategies; critical thinking; creative interaction.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Bykov V. Organizational system models of open education : monography / V. Bykov . — K. : Atika, 2009. — 684 p. (in Ukrainian)
2. Zhaldak M. The system of teachers training for using ICT in educational process / M. Zhaldak // Scientific Journal of the National Pedagogical University named after M. Drahomanov. — Series 2 . Computer-oriented learning systems: Scientific Papers / Ministry of Education and Science of Ukraine, the National Pedagogical University named after M. Drahomanov. — K. : NPU M. Drahomanov, 2011. — Vol. 11 (18). — P. 3–18 . (in Ukrainian)
3. Zaporozhchenko J. The use of ICT in foreign primary education as a new requirement of modernity / Zaporozhchenko J. // Comparative Education – 2011: Comparative approaches to support and develop gifted students (Part 1) : papers of scientific-methodic seminar (Kyiv, June 6, 2011). — K. : "Information Systems". — P. 180–187 (in Ukrainian)
4. Leshchenko M., Kapustyan I. Informatization of long life pedagogical education system in Sweden [online] / M. Leshenk., I. Kapustyan // International journal "Education Technology and Society". — 2013. — № 1. — P. 800–845. — Available from : http://ifets.ieee.org/russian/periodical/V_161_2013EE.html. — 11.11.2013. (in Russian)
5. Leshchenko M. Foreign teachers' training technologies for aesthetic education. — [2nd edition, added]. — Kyiv, 1996. — 192 p. (in Ukrainian)
6. Ovcharuk O. The development of students information and commynication competencies by means of ICT [online] / O. Ovcharuk // Information technology and learning tools. — 2012. — №6 (12). — 13 p. — Available from : <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/757#.Uq978dJdXKM>. (in Ukrainian)
7. Spirin O. Information and communication competence and informatic as components of the system of professional-specialized competencies of informatics teachers [online] / Oleg Spirin // Information technology and learning tools. — 2009. — №5 (13). — 16 p. — Available from : <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/viewFile/183/169>. (in Ukrainian)
8. Yatsishin A. The role of e-libraries network of the NAPS of Ukraine in the scientific and educational space [online] / Yatsishin Anna // Information technology and learning tools — 2013. — Volume 33, №1 (13) — 18 p. — Available from : <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/791#.Uq95ZNJdXKM>. (in Ukrainian)

9. Friesem J. Media Literacy in the K-12 Classroom [online] // Journal of Media Literacy Education. — 5 part. — 2 (2013). — P. 395–396. — Available from : www.jmle.org. (in English)
10. Gayda J. Media education / Gayda J., Yushchyk S., Siemienietycki B., Wenta K. — Multimedia Pedagogical Library; University named after M. Kopernik. — Torun : Adam Marszalek, 2002. — 406 p. (in Polish)
11. Media Literacy. — Ontario: Ministry of Education, 1989. — 151 p. (in English)
12. Necka E. Training of creativity. Textbook for psychologists, educators and teachers. — Krakow : Impuls, 1998. — 397 p. (in Polish)
13. Media Pedagogy / ed. by B. Siemienietycki. — Warszawa : Scientific Publishing House PWN, 2007. — 271 p. (in Polish)
14. Strykowski W. Media and media education in forming of creative society // Media education in era of intergration. — Poznan : Wyd.eMPI, 2002. — P. 12–33 (in Polish)
15. Siemienietycka D. Information Technologies and Creativity // Media Pedagogy. — Warszawa : Scientific Publishing House PWN, 2007. — P. 211–218 (in Polish)
16. Shmidt K. Pedagogy of Creativity. — Gdansk : Pedagogika GWP, 2007. — 423 p. (in Polish)
17. Wenta K. Teachers' training to using the media and ICT in education // Media Pedagogy. — Warszawa : Scientific Publishing House PWN, 2007. — P. 211–218 (in Polish)